

580

K. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
_{Ser.} 631

Title: *etsarja hayoga*

हुत्सर्ग प्रयोगः

631

: <i>Itsarga Prayoga</i>		: Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
631	:	: Remarks

॥ अथ उत्सर्जन समाप्ता ॥ श्री ॥

श्रीगणेशायनमः॥ अथ उत्सर्जनप्रयोगः॥ अथ
 उत्सर्जनप्रयोगः॥ पूर्वोच्च० तिथौ श्रुति०॥ धर्मपंचग
 व्यमीलनं करिष्ये॥ गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गंधद्व
 रं ति गोमयं॥ आप्यायस्वेति क्षीरं॥ दधि क्राव्या
 ति दधिः॥ शुक्रमसिज्यातिरसितेजोसित्याज्यं
 देवस्य त्वेति कुशोदकं॥ यत्नगस्तिगतं पापं
 देहेति वृत्तिमामकैः॥ प्राश्नात्पंचगव्यं न्यद
 हत्यग्निरेवं धनं॥ ॐ पंचगव्यं॥ अत्र कारि
 का॥ अध्यायनामुपाकर्मश्रावण्याश्रवणे

उ० प्रयो०
॥२॥

ननु तन्मासे तु तस्य युक्ताभ्यां पंचम्यां वा तदिष्यते ॥ अ
दृष्ट्या धयतस्तस्मिन्मासे तु न भवति चेत् ॥ तदा
भाद्रपदे मासि श्रवणेन करोति यत् ॥ सर्वधर्मा
विविक्तारोगोत्सारः सकलादिजाः ॥ मम देहस्य
संशुद्धिं कुर्वति द्विजसत्तमाः ॥ २ ॥ दंडो मुद्रा सभा
स्य च विमृष्यो नैव पातकैः ॥ अहो ब्रह्म सभायां
तिस्रः शुद्धि मवाप्नुयात् ॥ ३ ॥ अथ चार्यः ॥
प्राणाना यम्यं देशकालो संकीर्त्य ममाध्याप्या
नां चाधीतानां छंद आदीनां यातयामता निरा

॥२॥

सेनाप्यायनद्वारा श्रीपरमेश्वरीत्यर्थं शभिर्ब्राह्मणैः
सह उत्सर्जनारब्धं कर्म करिष्ये ॥ तदं गहो मं केतुं
स्थंडिलादि सर्वं कर्म करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ गो
मयादिलिसे शुद्धे देशे शुद्ध मृदा ईशान्यारंभमुद
कसंस्थं चतुरं गुलं भूतमं गुलं भूतं वा चतुर्दि
शुमीलित्वा द्विः सप्तस्य गुलं परिधि कं फलितम
ष्टादशं गुलं विसृज्य तं होमानुसारेण तदधिकं वा
ननु तोम्यं नमध्या भूतं स्थंडिलं कुर्यात् ॥ तद्गोम
येन प्रक्ष्यमुपलिप्य ॥ दक्षिणेष्टौ उदीच्यां द्वे प्राच्या
मर्धमित्यं गुलानित्यत्का दक्षिणे पञ्चमा मुदक

॥३० प्र०

॥३॥

संस्था प्रागा यता प्रादेश संमितास्ति स्मरति षडे
रवायस्ति यत्र कल मूलेन दक्षिण हस्ते नो लि
रव्यले रवासु तद्य कल मुद गग्रं निधाय स्मडि
ल मञ्जरी रभ्युक्ष्य ॥ वा कल माग्नेयां निरस्य ॥
पाणिं प्रक्षाल्य वाग्य तो भवेत् ॥ ततः स्तेजसे
ना संभवेन मृन्मये न वा पात्र युग्मेन संपुटी
कृत्य सुवासिन्या श्रोत्रिया गारास्व गृहाद्वा
समृद्धं निर्धूममग्निमाहृतं स्मडिलादाग्ने
यां निधाय जुष्टो दमूना आत्रेयो ॥ १॥ एत्यं

॥३॥

जुष्टो दमूना अतिथि ॥ शत्यक्ष तैरा वास्य ॥ आ
ष्टो दनं दूरीकृत्य ॥ समस्त व्याहृतीनां परमेशीः
प्रजापतिः प्रजापतिर्ब्रह्मी ॥ अग्नि प्रतिष्ठा
पने विनियोगाः ॥ ३० ॥ शुभं वस्यः बलवर्द्धना न
मानमग्निं प्रतिष्ठापयामि ॥ अग्निं प्रतिष्ठा
प्य ॥ वेणुधमन्या प्रबोध्य ध्यायेद्देवं ॥ चत्वारि
ंशं गा गौ तमो वामदेवोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ आ
ग्नि मूर्ति ध्याने विनियोगाः ॥ चत्वारिंशं गात्र
यो अस्य पादा ॥ सप्तहस्ता ॥ अग्रये वै ॥
मम सन्मुखो भव ॥ परि ॥ परि ॥ परि ॥ अघे

॥३० प्र०

॥४॥

त्यादिनाश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ॥ क्रियमाणे उत्स
र्जनहोमे देवतापरिग्रथं मन्याधानं करिष्ये ॥
अस्मिन् नवाहिति ग्रीजातवेदसमग्निमिधेन
प्रजापतिं प्रजापतिं चाधारदेवते आज्येना
ग्रीषोमौ चक्षुषी आज्येनात्र प्रधानं ॥ सावि
त्री ब्रह्माणं श्रद्धां मेधां प्रज्ञां धारणां सदस
स्पतिं अनुमतिं छंदां स्य श्रुषी नृ एताः प्रधा
नदेवताः ॥ आज्येन ॥ पुनरत्र प्रधानं ॥ अ
ग्निं असृणसूर्यं ॥ अग्निं शकुंतं अग्निं मित्रा
वरुणौ अग्निं आपः अग्निं मरुतः अग्निं वि

॥४॥

सोमं २

श्वान्देवान् अग्निं इंद्रासेमौ इंद्रं अग्निं मरुतः पवमा
नसोमं अग्निं संज्ञानं विश्वान्देवान् एताः प्रधानदे
वताः गृहसिद्धां नेन च रुद्रव्येण शेषेण स्विष्टक
ृतमग्निमिधमसंनहनेन रुद्रं अयासमग्निं देवा
नृविष्णुं अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चैताः प्रायश्चि
त्तदेवताः आज्येन ज्ञाता ज्ञातदोषनिबर्हणार्थं चि
वारमग्निमरुतः श्रुज्येन विश्वान्देवान् संस्त्रावि
णयक्ष्ये ॥ अंगदेवताः प्रधानदेवताः सर्वासन्नि
हिताः संतुसांगोपांगेन कर्मणा सद्यो यक्ष्ये ॥

॥३० प्र०

॥५॥

रध्मा बर्हिषोश्च संजहन् व्याहृतीनां ॥ समस्त ॥
अन्वाधानसमिद्धमिविनि ॥ ॐ भूर्भुवः स्वस्वा
डा ॥ प्रजापतय इदं नमम ॥ रध्मा बर्हिषोश्च संज
हन् अन्वाधानेय ॥ परिसमुद्य ॥ ते त्र प्राच्यां प्र
तीच्यां चोदगग्रादभाः ॥ आवाच्यामुदीच्यां च
प्रागग्राः ॥ पूर्वपश्चापरिस्तरणमूलयोरुप
रि ॥ दक्षिणपरिस्तरणं ॥ उत्तरपरिस्तरणं तु
तदग्रयोरधस्तात् ॥ ते च दभा अनियतसे
ख्यादकै कस्यां दिशि चत्वारि इत्येवं षोडशवा
ततो मे दक्षिणतो ब्रह्मासनार्थं ॥ उत्तरतश्च पा

॥५॥

दर्शेषु

सादनार्थं काश्चित् प्रागग्रां दभां स्तृणीयात् ॥
अग्नेरीशानतः स्मिरंभसापरिषिच्य उत्तरास्ती
र्णेषु दक्षिणसव्यपाणिभ्यां कृमेण ॥ चरुस्त्रा
ली प्रोक्षिष्येदवीं सुवोप्रणीता अज्यपात्रे र
ध्मा बर्हिषि द्वे द्वे उदगग्रं वर्गं प्राक् संस्था न्युज्या
न्यासादयेत् ॥ ततः प्रोक्षिणी पात्रमुत्तानं कृ
त्वा तत्रानंतर्गभितसाग्रसमस्कूलं प्रादेशमा
त्रे कुशोद्वेयरूपे प्रागग्रे पवित्रे त्रिधा यशुदा
भिराद्भिः स्तप्ता त्रं पूरयित्वा गंधपुष्पाक्षता

॥५० प्र०

॥६॥

दिक्षित्वा हस्तयोरंगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यां उद-
गग्रे पृथक् पवित्रे धत्वा आपस्त्रिस्तूयपात्रा-
ण्युत्तानानि कृत्वा इधं विस्रस्य सर्वणिपात्रा-
णि त्रिः प्रोक्षयेत् ॥ ता आपः किंचित्कं मंड-
लीक्षिषेदित्येके ॥ ततः प्रणीता पात्रमग्रेः
प्रत्यनिधाय तत्र प्रागग्रे पवित्रे निधाय उत्सू-
ताभिरग्निः स्तप्तात्रं पूरयित्वा गंधपुष्पाक्ष-
तां निक्षिप्य मुखसमीपमानीयाग्रेत्तरतो दर्श-
युनिधाय ॐ ब्रह्म नमः प्रणोम्यामि बृहस्प

तिर्ब्रह्मा ब्रह्म सद न अशिष्यते बृहस्पते यत्तं गो-
पाय समयत्तं पाहिसयत्तं पतिं पाहिसमां पाहि
ॐ भूर्भुवः स्वः बृहस्पति प्रसूताः ॐ प्रणतं प-
वित्रे गृहीत्वा अन्यैर्दक्षैराद्यादयेत् ॥ तैपवित्रे
आज्यपात्रे निधाय ॥ तत्पात्रं पुरतः संस्था-
प्य तस्मिन् आज्यमासिच्य अग्रेत्तरतः स्थि-
तां गारान्भस्मना सह अग्रे रुदक्परिस्तरणा-
दग्निं निरुह्य तेषां आज्यपात्रमधि श्रित्य ज्वलता-
दर्भेणावज्वल्यां गुष्टपर्वमात्रं प्रक्षालितं द-
र्भाग्रद्वयमाज्ये प्रक्षिप्य पुनर्ज्वलतातेनैव

॥३० प्र०

॥७॥

६

दर्भेणासिद्धात्रचरुस्त्रलीस्त्रनामादितपा
त्रेनिधायआज्येनसहत्रिःपर्यग्निकृत्वातदु
त्सुकंनिरस्यापस्मृष्ट्वाआज्यपात्रंभुविकर्ष
निवोर्गुदास्यअंगारान्मौप्रत्यस्यापःस्पृ
ष्ट्वातत्रस्त्रमेवाज्यं॥विसवितुष्ट्वाहिरण्य
स्त्रपःसवितापुरउत्तिक॥आज्यस्यापवने
विनियोगः॥ॐसवितुष्ट्वाप्रसवउत्सुनाम्य
ष्टिद्वेणपवित्रेणवसोःसूर्यस्यरश्मिभिरि
तिप्रागुत्सुनातिसकृन्मंत्रेणद्विजःस्त्रुष्मीप
वित्रेअग्निःप्रोक्ष्याग्नौप्रहरेत्॥स्कंदायस्वा

॥७॥

हा॥स्कंदायइदं॥अग्नेपश्चात्परिस्तरणाबहि
रस्मनोग्रतोभूमिंप्रोक्ष्यतत्रबर्हिःसंभ्रहनीर
ज्जुमुदगग्रांप्रसार्यतस्यांबर्हिःप्रागग्रमुदग
पवर्गमविरक्तमास्तीर्यतस्मिन्नाज्यपात्रंनि
धायस्त्रुवादिसंमार्जयेत्॥दक्षिणहस्तेनस्त्रु
कस्त्रुवौगृहीत्वा॥सव्येनकाश्चिदर्भानादा
यसहेवाग्नौप्रताप्यस्त्रुचंनिधाय॥दक्षिण
हस्तेनस्त्रुवस्यहिलंदर्भाग्नेःप्रागादिप्रागप
वर्गंत्रिःसमृज्यततोदर्भाणांमूलेर्देउस्याधस्ता
द्विलपृष्ठादारभ्ययावदुपरिष्ठाद्विलंतावत्रिः

॥३० प्र०
॥८॥

समज्यादिः प्रोक्ष्य सुचं निष्कृष्या ज्यस्त्वा ल्या उ
त्तरतः असंस्पृष्टं निधाय उदं स्पृष्टा तैरेव द
र्भैर्बुहुं चैव मेव सुवा दुत्तरतो असंस्पृष्टं नि
धाय कृतं संमार्गान् प्रक्ष्याग्नौ प्रहरेत् ॥ ततः
शृतं चरुं सुवेणाभिधार्य उदगुदं स्पृष्टं अग्न्या
ज्ययोर्मध्ये न नीत्वा आज्या दक्षिणतः बर्हि
षि सारैतरमासाद्य पुनरभिधार्य हविः पृथ
कूणाय पात्रांतरे च वीज्ययोर्मध्ये निधाय ॥ ये
कादशां गुलपरिमिते देशे गंधाक्षता पुष्पर
ग्नि समंत्रमर्चयेत् ॥ विश्वानि नश्यन्त्योर्व

सुश्रुतोऽग्निस्त्रिष्टुप् ॥ अग्निं अर्चने विनियोगः ॥
इधमलं कृत्य ॥ विश्वानि ॥ ततः आसा कंचालं
कृत्य सह स्तं प्रक्षाल्य इधमबंधनरज्जुमिधमस्थाने
निधाय ॥ पाणिनेधमादाय मूलमध्याग्रेषु सु
वेणात्रिरभिधार्य मूलमध्ययोर्मध्ययोर्मध्ययो
र्मध्यभागे गृहीत्वा ॥ अयं ते वामदेवो जातवेदा
अग्निस्त्रिष्टुप् इधमा हवने विनियोगः ॥ ॐ अयं
त इधमा जातवेदस्तेनेध्यस्व वर्धस्व चेद्धवर्धय च
त्मानं प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चस्वेना नार्घ्येन सुमे
धय स्वाहा ॥ जातवेदसे नमः ॥ अपारहो

आत्मा

॥३० प्र०

॥९॥

मेवायव्यकोणमारभ्याग्नेयकोणपर्यंतं॥ प्रजा
पतयेति मनसा स्मरन् स्वाहा प्राजापतय इदं॥
पुनराज्ये गृहीत्वा॥ नेत्रस्य मारभ्येशानीपर्यंतं
प्रजापतये॥ प्राजापतये॥ अग्ने दक्षिणपार्श्वत
समप्रदेशे अग्नये॥ अग्नये॥ अग्ने उत्तरमा
र्श्वत समप्रदेशे सोमाय॥ सोमाय॥ सुवेणा
ज्यमादाय प्रधानाहुतिर्जुहुयात्॥ ॐ सावित्र्ये॥
सावित्र्या॥ ब्रह्मणे स्वाहा॥ ब्रह्मणे इदं॥ श्रद्धा
ये॥ श्रद्धाय इदं॥ मेधाये स्वाहा॥ मेधाय॥

॥९॥

प्रज्ञायै स्वाहा॥ प्रज्ञाय इ०॥ धारणायै स्वाहा॥ धार
णाय इ०॥ सदस्यतये स्वाहा॥ सदस्यतये इ०॥
अनुमतये स्वाहा॥ अनुमतये इ०॥ छंदोभ्य ऋषि
भ्य स्वाहा॥ छंदोभ्य ऋषिभ्य इ०॥ पंचायती नमं
त्रं पठेत्॥ ॐ प्रसूतो भूक्षमं करंचरावपि स्तो
मं चे मं प्रथमः सूरिरुन्मज्जे॥ सुते साते नमः॥
गमं वां प्रति विश्वामित्रजमदग्नीदमे॥ अथ अ
वदानमंत्रैः॥ अग्निमीळे मधु छंदाग्निर्गायत्री॥
उत्पर्जनप्रधानगृहसिद्धा न चरुहोमे विनियो
गः॥ अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजं॥

५० प्र०
॥१०॥

होतारं रत्नपातं मुं स्वाहा ॥ अग्रयं ॥ कुपुं भकस्त
गस्योऽष्टमसूर्योऽनुषु ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ कुपुं
भकस्तदब्रवीद्भिरः प्रवर्तमानकः ॥ दृष्टि क
स्या रसं विषम रसं दृष्टि क ॥ ते विषं स्वाहा ॥
अष्टमसूर्येभ्यः ॥ त्वमग्रे गृह्णमदो गिर्जगती ॥
उत्सर्जनप्र० ॥ त्वमग्रे धुभिस्तु माशि शुक्षणि त्व
मग्नस्तनश्च न स्पृरि ॥ त्वं वनेभ्यः स्वमोषधी
भ्यस्तं नृणां नृपते जायते शुचिः स्वाहा ॥ अ
ग्रयं ॥ आवदं गृह्णमदः शकुंतो जगती ॥ उ
त्सर्जनप्र० ॥ आवदं स्वं शकुने भाद्रमावदस्त ॥१०॥

स्त्रीमासीनः सुमतिं चि कि द्विनः ॥ यदुपतं च दसि
क क रिर्यथा बृहददे म विदथे सुवीराः स्वाहा ॥
शकुतायेदं ॥ सोमस्य मागाधि नो विष्णामित्रो
गिस्त्रिष्टु ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ सोमस्य मातृवसं
वक्ष्यमेव हि च कथं विदथे यजध्ये ॥ देवां अष्ट
दीर्घघुं जे अर्द्रि शमाये अग्रे त न्वं जुषस्व स्वाहा
अग्रयं ॥ गृणाना भार्गवो जमदग्निर्मित्रा
वणस्तौ गात्री ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ गृणाना जम
दग्निना यो नो वृतस्य सीदतं ॥ पातं सोममृ

उ० प्र०
॥११॥

तावद्वास्वाहा॥ मित्रावरुणाभ्यामिदं॥ त्वां ह्यग्ने
जोतमो वामदेवो ग्रीरही॥ उत्सर्जनप्र०॥ ॐ
त्वां ह्यग्ने सदमिह समन्यवो देवा सो देवमरति
न्येरिरिति कृत्वा न्येरिरे॥ अमर्त्यं यजतु म
र्त्येषा देवमा देवं जनतु प्रचेतसं विश्वमा देवं
जनतु प्रचेतसं स्वाहा॥ अग्रय०॥ धामंते गो
तमो वामदेव आपो जगती॥ उत्सर्जनप्र०॥
धामंते विश्वं भुवनमधिष्ठितमंतः समुद्रे ह
यांस्तस्युषि॥ आपामनी के समीपे यथा भू
तस्तमस्याममधुमेतंत उर्मि स्वाहा॥ अग्रय०॥

॥११॥

अबो ध्यात्रेयो बुधगविष्टिरावग्निस्त्रिष्टुप्॥ उ
त्सर्जनप्र०॥ ॐ अबो ध्यग्निः समिधा जनांतां प्र
तिधेनुमिवायती मुषासं॥ युहार्बुप्रवया
मुज्जिहाना प्रभानेवः सिस्रते ना कुमणसा ह
अग्रय०॥ गंतान आत्रेय एव यामरुन्मरु
तो जगती॥ उत्सर्जनप्र०॥ ॐ गंतानो यस्तं
यतिं या सुशमि श्रोता हा वमरक्ष एव याम
रुत॥ ज्येष्ठा सो न पर्वता सो व्योमनि यूयंत
स्य प्रचेतसः स्यात्तदुर्ध्वतको निदः स्वाहा॥
मरुद्ग्रहदं॥ त्वं ह्यग्ने बार्हस्पत्यो भारद्वाजो

उ० प्र०
॥१२॥

प्रिस्त्रिष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनो
तास्याऽपि यो अभवो दस्मिहोतो ॥ त्वं सी वृषत्रयं
गोर्दुष्टरीतुं सहो विश्वस्मै सह से सहये स्वाहा
अग्रय० ॥ योनः स्वः पायुर्भारद्वाजो विश्वे दे
वानुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ योनः स्वो अरणा
यश्च निष्पेयाजिपांसति ॥ देवास्तं सर्वं पूर्वं तु
ब्रह्मवर्मममां तरं स्वाहा ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्य इ० ॥
अग्निं नरो मे त्रावरुणिर्वसिष्ठोऽग्निर्विराट् ॥
उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ अग्निं नरो दीधितिभिरर
ग्योर्हस्त्रिष्टुप् ॥ तीजनयंत प्रशस्तं ॥ दूरे दृशो ग

॥१२॥

उपतिमथ्युं स्वाहा ॥ अग्रय० ॥ प्रतिचक्ष्वामैत्रा
वरुणिर्वसिष्ठेन्द्रासोमावनुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥
प्रतिचक्ष्वविचक्ष्वेन्द्रश्च सोमजा गतं ॥ रक्षोभ्यो
बुधमस्य तमुशनिं यातुमभ्यु स्वाहा ॥ इन्द्रासोमाभ्या
मिदं ॥ माचिक्काण्वः प्रगाथः दंद्रो बृहती ॥ उत्स
र्जनप्र० ॥ ॐ माचिद्व्यद्विर्शंसत सखायो मा
रिषय्यत ॥ इन्द्रमिस्तोता वृषणो सचा सुते सुहु
रुक्था च शंसतः स्वाहा ॥ इन्द्रायेदं ॥ अग्ने या
हि सोभरिरग्ना मरुतोऽनुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥

उ० प्र०

॥१३॥

ॐ अग्नेयाहिमरुसखा रुद्रेभिः सोमपीतये ॥ सो
भर्गो उपसुष्टुतिमादयः स्वर्णं दे स्वाहा ॥ अग्राम
मरुग्र० ॥ स्वादिष्टयामदुष्टदाः पवमानसोमो
गायत्री ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ स्वादिष्टयामदिष्ट
यापवस्वसोमधारया ॥ इंद्राय पातवे सुतः स्वा
हा ॥ पवमानसोमायेदं ॥ यत्ते राजन्मारिचः
कश्यपः सोमपंक्तिः ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ यत्ते
राजंष्टुतंहविः स्तेनः सोमाभिरक्षनः ॥ अरा
तीवामानस्तारीन्मोचनः किंचनाममृदिंद्रा
येदोपरिस्त्रवः स्वाहा ॥ सोमायेदं ॥ अग्ने र

स्य

॥१३॥

हं नास्यस्त्रितोमिस्त्रिष्टुम् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ अग्ने र
हं नुषसांभूधो अस्त्रं तिर्जं गंभां तमसो ज्योतिषा
त ॥ अग्निर्भानुना रुद्राता स्वर्ग आजातो विश्वा
संप्रान्य प्राः स्वाहा ॥ अग्रय० ॥ समानीवः संव
ननः संज्ञामनुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ समानी
व आकूतिः समाना हृदयाग्निवाः ॥ समानमस्तु
वोमनो यथावः सुसहासतिः स्वाहा ॥ संज्ञाना
येदं ॥ तच्छंयोरिति वाक्फलानां तच्छयोः शंयु
विश्वे देवा शक्री ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ तच्छंयो
रावणीमहे गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतये देवी

गा

॥१४॥

स्वदिरस्तुनः स्वस्तिमानुषेभ्यः ॥ उर्ध्वजिगातुभेषजं शं
त्रो अस्तु दिपदेशं च तुष्यदे स्वाहा ॥ विष्णोभ्यो देवेभ्यः ॥
ततः स्विष्टकृतं हुत्वा यदस्य कर्मणोऽस्युः ॥ त्रिसंधानेन
हं ॥ सवैः सह प्राणायामं कृत्वा ॥ पृथ्वीति मंत्रस्य मेरु
पृष्ठऋषिः ॥ क्रमो देवता सुतलं छंदः आसने विनि
योगः ॥ ॐ पृथ्वी त्वया ॥ सर्वेषामविरोधेन ब्रह्म
कर्म समारेभेत् ॥ अनेन भूतान्युत्सार्य ॥ पात्रे ज
लं कुशाश्राधाय ॥ विधुदसि विधेम पाप्मानमृता
स्य मुपैमि ॥ इति मंत्रेण तज्जलमभि मृश्य ॥ उप ॥१५॥
स्विष्टकृते दर्भगर्भं ब्रह्मांजलिनिधाय ॥ प्रणवादिस्त

मगवस्तस्य यं सर्वं त्वां ऋषिः परमात्मा देवता देवी गायत्री छंदः
आहूतीनां जमदग्निर्महामृगवक्रुषयः अग्निर्वायुः सूर्या देवता
देवी गायत्री देवी उष्णिग्देवी बृहत् छंदोऽसि गायत्र्या गार्ग्येना
विश्वामित्र ऋषिः सविता देवता गायत्री छंदः अग्निमीकुरुत्या
दीनां छंदोऽसि मिधु छंदो दादया ऋषयः अन्नहो हवताः गायत्र्या
दीनि छंदोऽसि सर्वेषां उत्सर्ज विनियोः पक्षो धर्षराः सूर्या गाय
त्री उक्ता ॐ भूर्भुवः स्वः ॐ अग्निमीकुरु पुरोहितं यं ज्ञस्य देवमृ
त्विजं होतारं त्वधातमं अग्निः पूर्वैर्भर्तुभिर्भरी यो नू
तनेरुत ॥ स देवा एह वक्षति ॥ अग्निना रथिमश्वसेष
मेव दिवे दिवे ॥ यथा संवीरवत्तमं ॥ अग्नेयं यज्ञमध्वरं वि

श्वतः परिभरसि ॥ स इह देवेषु गच्छति ॥ अग्निहोता कवि
ऋतुः सत्यः श्रिचश्रवस्तमः ॥ देवो देवेभिरागमत् ॥ १ ॥
यद्गदाशके त्वमग्ने तद्देकरिष्यासि ॥ तवेतत्सत्यमंगि
रः ॥ उपत्वाग्ने दिवेदि वेदोषा वस्तार्धियावयं ॥ नमोऽस्य
रंत एमसि ॥ राजंतमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविं ॥
वर्धमानं स्वेदमे ॥ स नः पिते वस्तुन वेग्ने सुपाय नोऽस्य
व ॥ स च स्वानः स्वस्तये ॥ २ ॥ अग्निर्वै देवानामवमो
विष्णुः परमः ॥ अथ महाव्रतं ॥ एष यथा एतत्क

र्म ॥ अथातः संहिताया उपनिषत् ॥ विदामधावन्विदा ॥
महाव्रतस्य पञ्चविंशतिं सामिधेयः ॥ इषेत्वेज्जिह्वा ॥ अ
ग्न आयाहि वीतये ॥ शन्नो देवीरभिष्टये ॥ अथैतस्य
समायस्य ॥ समान्नायः समान्नातः ॥ मय रसन जम्भ
नलग संमितं ॥ गोः जम्भा ॥ पंचसेवत्सरमयं ॥ अथ
शिर्षा प्रवक्ष्यामि ॥ वृद्धिरो देव ॥ योगीश्वरयाज्ञवल्क्यः
नारायणं नमस्कृत्य ॥ अथातो धर्मं व्याख्यामः ॥ अथा
तो धर्मं जिज्ञासा ॥ अथातो ब्रह्म जिज्ञासा ॥ तद्धं योरा

३० प्र०
॥१७॥

एनायतेन्यत्रास्मन्नरुतःस्तन्निधेतनस्वाहा॥
मरुप्रदं॥सांगतासिध्यर्थं सर्वप्रायश्चित्तं क
रिष्ये॥३०॥भूभुवस्वःस्वाहा॥प्राजापतयस्व॥
संस्त्रावंहत्वा॥विश्वेभ्यो देवेभ्यःस्वाहा॥विश्वे
भ्यो देवेभ्यो इदं॥वर्हिषि पूर्णपात्रं निनयेत्॥
पूर्णमसि पूर्णं मे भूयाः सुपूर्णं मे भूयाः सुपू
र्णमसि सुपूर्णं मे भूयाः॥सुपूर्णमसि सुपूर्णं
मे भूयाः॥सदसि सन्मे भूयाः अक्षतिरसि मा
मेक्षेष्टाः॥प्राच्यांस्तदिदिदिवा ऋजो मार्जयन्तां ॥१७॥
दक्षिणस्यां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां॥

अपउपपृश्य॥प्रतीच्यां दिशि गृहाः पश्चाद्वो मा
र्जयन्तां॥उदीच्यां दिश्या पओषधधायो वन
स्पतयो मार्जयन्तां॥उर्ध्वायां दिशि यस्तः संव
सरः प्रजापतिमर्जयन्तां॥आपो अस्मानित्य
स्य देवश्च वा अपः स्त्रिष्टुप्॥मार्जने॥३०॥आ
पो अस्मान्मातरः शुंध्यैतु पृते न नो घृतघ्नः
पुनंतु॥विश्वं हि रिप्रं प्रवहति देवी रुदिदोभ्यः
शुचिरा पूत एमि॥इदमापः सिंधुद्वीप आपो नुष्टु
प्॥मार्जने॥इदमापः प्रवह॥सुमित्रान आ
पओषधयः संतु दुर्मित्रास्तस्मै संतु योस्मां

उ० प्र०
॥१८॥

द्विष्टियं च वयं द्विष्टः स्तंहन्मि ॥ इति निऋति देवो कु
शाग्रैरपः सिंचेत् ॥ ॐ माहा प्रजापरासि चंयानः
सयावरी स्खन ॥ समुद्रे वो निनयानः स्वपाथो
अपीथ ॥ ता आपः समुद्रं गच्छेत् ॥ पारिस्तरणा
न्युत्तरे विसृजेत् ॥ अग्नि पारि समोहनं ॥ पर्युक्ष
णं ॥ अग्नि अलंकारणं ॥ ओं च मे स्वरश्च म० ॥
अग्नये नमः स्वस्ति श्रद्धां ॥ नमो नमः ॥ मानस्तो
केति कुसोत द्रो जगती ॥ विभूति ॥ मानस्तो
केत नये ॥ आ युषं जमदग्निरितिललाटे ॥
कश्यपस्य आ युषमिति कंठे ॥ अगस्त्यस्य त्रि

॥१९॥

आ युषमिति नाभौ ॥ यद्वेवानां आ युषमिति दक्षिण स्कंधे ॥
तमे अस्तु आ युषमिति वाम स्कंधे ॥ सर्वमस्तु शतायु
षमिति त्रिरसि ॥ यस्य स्मृ० ॥ अनेन उत्सर्जनं होमेन भ
गवान् श्री परमेश्वरः प्रीयतां ॥ उदकती रं गत्वा ॥ शरीर
शुद्ध्यर्थं उत्सर्जनं गत्वेन सर्वैः सह गणस्नानं कुर्यात् ॥
प्राणा नायम्य ॥ उत्सर्जनं गत्वेन मल स्नानं करिष्ये ॥
स्नात्वा चम्य ॥ उत्सर्जनं गत्वेन भस्म स्नानं करिष्ये ॥ ई
शाय इति त्रिरसि ॥ तसुरुषो यमुखे ॥ अचोरा महदय
वामदेवाय गुह्ये ॥ सद्यो जाताय पादयोः ॥ अग्निरिति
भस्म ॥ स्मृतमिति भस्म ॥ व्योमेति भस्म ॥ सर्वं हवार
दं भस्म ॥ मानस्तो केति सर्वांगे विलिप्य ॥ स्नात्वा चम्य ॥

उ० प्र०

॥१९॥

उत्सर्जनं गत्वेन गोमयस्नानं करिष्ये ॥ गंधद्वारा मिति
गोमयं ॥ अग्रमग्रं चरंतीनां मोषधीनां वने वने ॥ ता
सोदृषभपत्नीनां पवित्रं कायशोधनं ॥ तन्मेरो गां
श्रद्धां कां श्रद्धां दगोमयसर्वदा ॥ इति शिरः प्रभृत्यं
गानि विहित्य ॥ स्नात्वा च मय ॥ उत्सर्जनं गत्वेन
मृत्तिका नं करिष्ये ॥ बलिं स्थापयतां नां खिद्रं वि
भर्षि पृथिवि ॥ प्रयाभूमिं प्रवत्वति मृदा जिनापि
महिनि ॥ इति भूमिं प्रार्थ्य ॥ ॐ मावोरिष खवि
तायै स्मै च हं खनीमिवः ॥ द्विपचतुष्पदस्माकं स
र्वमस्तनातुरं ॥ इति खनिवो ॥ स्नाना पृथिविभ
वानक्षरानिवेशनी ॥ यच्चानः शर्मस प्रथाः ॥ मृ

॥१९॥

दमादाय ॥ ॐ आयमे ॥ इति दुर्वा मादाय ॥ गायत्र्या स
ह दुर्वा मृदुमभ्युक्ष्य भूमौ निधाय ॥ ॐ आता रमिंद्रं
वितारमिंद्रं हवे हवे सुहयं शूरमिंद्रं ॥ हं या मिद्रां
पुरुषं तमिंद्रं स्वस्ति नो मघवा धातिंद्रः ॥ पूर्वे ॥ यमाय
सोमं सुनुत यमाय जुहुता हविः ॥ यमं हयं तो गं कृत्य
मिद्रं तो अरं कृतः ॥ दक्षिणे ॥ तत्वा या मिद्रं मणा वंद
मानस्तदा शास्ते यजमो हविर्भिः ॥ अहे लमानो वर
णे हवो ध्यु रं शं समान आयु प्रमोषीः ॥ पश्चिमे ॥
ॐ वयं सोमव्रतं तव ममस्तनूषु विभ्रतः ॥ प्रजाव
तः सचेमहि ॥ उत्तरे ते ॥ तत्सु रं रोदसी उभे दोषा
वस्तो रूपब्रुवे ॥ भोजेषु समा अभ्युचरा सदा ॥ इत्यु

॥३० प्र०
॥२०॥

परिष्ठात् ॥३० अथः पश्यस्वमोपरि संतरां पादकौहरा ॥
माते कदापु कौहरा ॥ स्त्री हि ब्रह्मा बभूविथ ॥ अथः
पश्चात् ॥३० सहस्रशीर्षेति त्रिरसि ॥ अक्षीभ्यां ते
नासिकाभ्यां कर्णाभ्यां पुबुकादधि ॥ यक्ष्मं शीर्षेण्य
मस्तिष्का जिह्वाया विहं हामिते ॥ मुखे ॥३० ग्रीवाभ्य
स्त उष्मिहाभ्यः की कंसाभ्यो अनुक्यात् ॥ यक्ष्मं दोष
ण्यर्मेसाभ्यां बाहुभ्यां विहं हामिते ॥ कंठे ॥३० आ
त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो विनिष्ठो हृदयादधि ॥ यक्ष्मं मत
स्त्राभ्यां यक्ष्मः कृत्रिभ्यो विहं हामिते ॥ हृदये ॥ नामा
नाभिञ्ज आर्ददे चक्षुः श्रि सूर्य सचा ॥ कुवेर पश्यम ॥२०॥
हुवे ॥ नाभौ ॥ त्वमिद्रसजोषसि मुर्कं विभर्षि बालः ॥

वज्रं शिश्नान् ओजसा ॥ बालोः ॥ सोमानं स्वरंगं
कृणुहि ब्रह्मणस्पते ॥ कक्षीवंतं यजो शिजः ॥
कक्ष्योः ॥३० यः कुक्षिः सोमपातमः समुद्र इव
पिबते ॥ उर्वीरापो न का कुदः ॥ कुक्ष्योः ॥ बह्वी नो
पिता बहुरस्य पुत्रः श्रि श्रा कृणोति समना गत्य
रुणुधिसंकाः एतनाश्रु सर्वा पृष्टे निनद्धो जय
ति प्रसूतः ॥ पृष्टे ॥ उरुभ्यां ते अष्टी वज्रां पाणि
भ्यां प्रपदाभ्यां ॥ यक्ष्मं श्रोणिभ्यां भादसंदा जं स
सो विहं हामिते ॥ उर्वोः ॥ मोहना दनं करणा लो
मभ्यस्ते न रवेभ्यः ॥ यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनः स्तमि

उ. प्रयो.

॥२१॥

दं विवृहामिते ॥ जान्ते ॥ एतावानस्मेति पादयोः ॥ य
स्यु विश्वानि हस्तयोः पंचक्षिणां वसु ॥ स्यादायस्वयो
अस्मधु कृद्व्येवारा निर्जहि ॥ हस्तयोः ॥ ॐ अंगो
दंगालोमो लोमो जातं पर्वणि पर्वणि ॥ अस्मं सर्वस्मा
दात्मनः स्त ॥ इति मंत्रेण पुरुष सूक्तेन सर्वांगे विलि
ष्य ॥ अश्वक्रांते रथक्रांते विष्णुक्रांते वसुंधरा ॥ शिरसा
धारयिष्यामिरसस्वमां पदपदे ॥ मृत्तिके हन मे पापं
यन्मया दुष्कृतं कृतं ॥ मृत्तिके ब्रह्म दत्तास्तु कारयेना
भिमन्त्रिता ॥ मृत्तिके देहि मे पुष्टित्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं ॥
मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके ॥ त्वया हने

सं.

॥२१॥

न पापेन गच्छामि परमां गतिं ॥ इति सलिलदूर्वा
मृदं शिरसि निधाय ॥ मृत्तिकास्नानं प्रक्षाल्य ॥ ती
र्थं प्रार्थयेत् ॥ हिरण्यशृंगं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे दे
हियाचितं ॥ यन्मया भुक्तं मसाधूनां पापेभ्यश्च प्र
तिग्रहात् ॥ यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृ
तं ॥ तन्न ददो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनस्तु पु
नः पुनः ॥ अबते हे को वरुणमिति द्वयो राजतौ गति
श्रुनः शोपो वरुणस्त्रिष्टुप् ॥ वरुण प्रार्थने ॥ ॐ अ
वते हे को वरुण नमो मिरवय नमो भिरवय नमो भिरी
महे हविर्भिः ॥ सयं नृसभ्यं मसरप्रचेताराजं नेना

उ. प्रयो.
॥२२॥

सि शिश्रयः कृतानि ॥ वदुं नमं वरुणपाशमुस्मदवाध
मं विभं ध्युमं श्रथाय ॥ अर्थावयमादित्यवृतेतवानाग
सो अर्दितयेस्याम ॥ वरुणं प्रार्थ्य ॥ याः प्रवतो वसिष्ठो
सर्वानद्योजगती ॥ तीर्थभिर्मर्शने वि० ॥ ॐ याः प्रव
तो निवत उदत उदत उदन्वती रनुदकाश्रयाः ॥ ता
अस्तभ्युपयेसापि न्वमानाः शिवादेवी रे शिपुदाभवं
तु सर्वानद्यो अशि मिदाभवंतु ॥ अननजलशायं प्र
विश्य ॥ गंगागंगेति मंत्रेण ॥ आपो हि स्येति तिसृभिः
॥ इमं मे गंगेति ॥ सितासितेति ऋक् ॥ त्रिभिष्टुंदेवेति
ऋक् ॥ ७ ॥ ऋतंचेति तृचस्य अधमर्षणे वि० ॥ ॐ ऋ

शं
॥२३॥

तंच सत्यं ॥ ३ ॥ शरीरशुद्ध्यर्थं मंत्रस्नानं करिष्ये
॥ अधमर्षणं कृत्वा ॥ तां देवांस्त० भूर्देवांस्त० भुव
र्देवांस्त० स्वर्देवांस्त० भूर्भुवः स्वर्देवांस्त० ॥ कृष्ण इ
पायनादयो ये ऋषयः ॥ तान् ऋषींस्त० भूऋषींस्त०
भुवर्ऋषींस्त० स्वर्ऋषींस्त० भूर्भुवः स्वर्ऋषींस्त० ॥
अग्निष्वाताः कव्यवाहनादयो ये पितरः ॥ तान् पितृ
स्त० भूः पितृस्त० भुवः पितृस्त० स्वः पितृस्त० भूर्भुवः
स्वः पितृस्त० ॥ अग्निदग्धाश्रवये जीवाये च दग्धाः कु
ले मम ॥ भूमौ दत्तेन तोयेन तृप्तायां तु परांगतिं ॥ यन्म
या दूषितं तोयं शरीरमलसं भवान् ॥ तद्दोषपरिहारा

उ-प्रयो.
॥२३॥

र्थयस्मानंतर्पयाम्यहं॥ इतिजलांजलिंउदकतीरेद
द्यात्॥ येकेचास्मत्कुलेजाताअपुत्रागोत्रजाग्रजाः॥
तेगृहंतुमयादत्तंवस्त्रनिष्पीडनोदकं॥ परिधानीय
वस्त्रानिथीडयाचम्यवाससीपरिधायविभूतिधारणंकु
र्यात्॥ इतिमंत्रस्नानं॥ आचम्यप्राणानायम्यदेशका
लौस्मृत्वा॥ उत्सर्जनांगत्वेनसप्तऋषिपूजांकरिष्ये
॥ पीठेपरिस्थापयेत्॥ कश्यपोभिर्भरद्वाजोविश्वा
मित्रोथगौतमः॥ जमदग्निर्वसिष्ठस्यसाध्वीचैवा
प्यरुंधती॥ अरुंधतीसहितयथाविभवंपूजयेत्॥
ॐ ऋषेर्मंत्रकृतांस्तोमैकश्यपोदुर्धयुनिरेः॥ स्तोमं

रां.
॥२३॥

नमस्यराजांनांयोज्ञेविरुधांपतिरिंडायेंद्रोप
रिस्रव॥ अत्रिर्यदामवुरोहंनृबीसुमजोहवीनाध
मानेवयोषा॥ श्येनस्येचिज्जर्वसानूतनेनार्गच्छतम
श्विनारातमेन॥ २॥ नृसुप्रानंदिव्यंनंशिदिवाभार
द्वाजःसुमुनित्यातिहोता॥ अस्मानेभिर्यजमानोसि
येधैर्देवानांजन्मवसूयर्ववंद॥ ३॥ एवातेवयमिंद्रभुं
जतीनांविद्यामस्ममतीनांनवानां॥ विद्यामवस्तोर
वसागृणंतोविश्वामित्राउततइंद्रनूनं॥ ४॥ अभि
त्वागोतमागिराजानेवहोविचर्वणे॥ द्युम्नेरुमिप्रणो
तुमः॥ ५॥ प्रसूनोभक्षमकरंचरावपिस्तोमंत्रेमंप्रथुमः

उ. प्रथो.
॥२४॥

सुरीरुन्मृजे ॥ सुतेसातेनृकज्यागेमंवाप्रतिविश्व
मित्रजमदग्नीरमे ॥ ६ ॥ उतासिमेनावरुणोवसि
द्येवस्याब्रह्ममनुसौधेजातः ॥ ७ ॥ संस्कृतेब्रह्म
णादेव्येनृविश्वेदेवाः पुष्करित्वादधत् ॥ ८ ॥ अत्रैयु
थानुसूयास्याहुसिष्ठस्याप्यसंधत् ॥ ९ ॥ कौशिकस्य
यथासतीतथात्वमपिभर्तृरि ॥ १० ॥ इतिमंत्रेणक्रुषी
नृप्रजयेत् ॥ देवाएतस्या ॥ देवतास्तर्पणं ॥ ३० ॥ सा
वित्रीत. ब्रह्माणंत. अद्वांत. मेधां. प्रज्ञांत. धा
रणांत. सदसस्पतींत. अनुमतींत. छंदोभ्यक्रु
षींत. अग्निंत. अपृणसूर्यंत. अग्निंत. शकुंतंत.

शं.
॥२४॥

अग्निंत. मित्रावरुणोत्तये. अग्निंत. अपृत. अग्निंत. मरुतंत.
अग्निंत. विश्वादेवास्त. अग्निंत. इन्द्रासोमोत्तये. इन्द्र. अग्निंत.
मरुतस्त. धवमानसोमं. सोमं. अग्निंत. संज्ञानं. विश्वादेवां
स्त. ब्रह्मयज्ञांगतर्प. तीर्थदेवातातृप्यंतु. प्रजापति. ब्रह्मातृ. वेदा.
देवास्तृप्यं. ऋषयस्तृप्यं. सर्वाणिछंदोसि. उंकारस्तृ. वषट्का.
रस्तृ. आहृतयस्तृ. सावित्रीतृ. यज्ञास्तृ. द्यावापृथिवीतृप्यं. अं
तारिहं. अहोरात्राणि. सांख्यास्तृप्यं. सिधास्तृ. समुद्रास्तृप्यं.
नद्यस्तृप्यं. गिरयस्तृ. क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्सरस्तृ.
नागास्तृप्यं. वयांसितृप्यं. गावस्तृप्यं. साध्यास्तृप्यं. विष्वा
स्तृप्यं. यक्षास्तृप्यंतु. रक्षांसि. तृप्यंतु. ऋतानितृप्यंतु. एवम

३. अ. तानि. अथक्रुषयः शतविनस्तुप्यंतु. माध्यमास्तुप्यं. गृहसम-
 २५ दस्तु. विश्वामित्रस्तु. वामदेवस्तु. अत्रिस्तु. भरद्वाजस्तु. बसि-
 शु. प्रगाथास्तु. पावमान्यस्तु. ऋइस्तु. कास्तुप्यं. महास्तु. कास्तु
 जिवीत. सुमंतु. जेभनिवेशपायनेपलसूत्रभाष्यमहा भारत
 भारतधर्माचार्यास्तुप्यंतु. जानंतिबाह्विगार्ग्यगोतमशा
 कल्पाबाभ्यमांडव्यमांडुकेषास्तुप्यंतु. गरीवाचकवी
 तृप्यंतु. वडवाचाचीथीथीतृप्यंतु. सुलभामैत्रेयीतृप्यं शिव
 तु. कहेकंतर्पयामि. कोषीतकंतर्पयामि. महोकोषीत २५

त. पेग्यंत. महोपेग्यं. सुयज्ञंतर्पयामि. सोरव्यायनंत. ऐतरेयं
 तर्प. मेहेतरेयंत. शाकलंतर्पया. बाष्कलं. सुजातवक्रंतर्प.
 औदवाहित. महोदवाहित. सौजामिंत. शौनकंत. आश्व
 लायनंतर्प. येचान्ये आचार्यास्ते सर्वे तृप्यंतु. अथपि
 तृतर्पणं. आब्रह्मस्तवपर्यंतदेवर्षिपितृमानवाः इति.
 अथयमतर्पणं यमतर्पयामि. धर्मराजं. मृत्युंत. अंत
 कंत. वैवस्वतंत. कालंत. नालंत. परमेश्विनंत. ओदुंब
 रं. धदधंत. सर्वशतक्षयकरंत. वृकोदरं. चित्रं. चित्रगुप्तं.

७-५ यमोनिहं तापित्पुधर्मराजो वैवस्वतो हंडुधरश्चकालः ॥ ततोधिपो
 २६ दत्तकृतानुसारीकृतांतमेतद्दशभिर्जपति दशवारं पठेत् ॥ क्रुषीनु
 हस्य विवरेताते सवने पुष्या व्याघ्रकर्म मध्वनि इ सुवृत्त पा
 शवतं यत्सुकु संभृतं वस्वपाद्विणोः शरभाय चक्रुषि बंधवे ॥ रातिरु
 क्तं पठेत् ॥ आनो भद्राः शंल इन्द्राग्नी त्वमृषु वाजिनं पर्जन्या
 यश्च गायतः अघावद नवसंगीर्भिराभिः बकिथ्या पवतानां प्र
 देववा एतानि पर्जन्यसूक्तानि बृहस्पते प्रति मे देव क्रुष
 यो वै सरस्वत्यां ब्राह्मणानि वैदिकाः गृहानेत्य यस्मै स्यात् २६
 अनेन उत्सर्जनं होमारेवेन कर्मणा भगवान् यज्ञनारायणस्वरू
 पी परमेश्वरः प्रीयतां गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ निविसर्जनं कुर्वीत

॥ अथ उपाकर्म ॥ आचार्यः प्राणानायम्य देशकालौ स्मृ
 त्वा ॥ ममाध्याप्यानां चाध्येष्यमाणानां चंद्रादीनां यात
 यामतानि रासेनाप्यायन द्वारा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं भिः
 ब्राह्मणेः सह उपाकर्मरित्यं कर्म करिष्ये ॥ स्थण्डिल कर
 णादि ॥ तत्र उपारये कर्मणि देवतापरिग्रहार्थं मन्वाधा
 नं करिष्ये ॥ चक्रुषी आज्येनेत्यं तु मुक्ता प्रधानं सावि
 आज्येन अन्न प्रधानं अग्निश्वाः प्रधानदेवताः दधिस
 कुद्व्येण शोषेण स्विष्टं कृतमिध्म सन्नहनेन रुद्रपरमा
 त्मनेन यज्ञोपवीतं अयासमिति मित्यादि दमग्रिद्वयप्र
 क्षेपणांतं कृत्वा दधिसकुन चरुस्थालीस्थानादिवानेभि

उ० प्रयो० धाय॥ आज्येन सह त्रिः पर्याग्निकरणा प्रधानांतं कृत्वा॥
 ॥२७॥ आज्याहुती जुहुयात्॥ शुचावदानधर्मेण दधिसक्तूनवदा
 य॥ पूर्ववत्॥ अग्निमीळ इत्यादि मंत्रैः नुत्सजेन हुत्वा स्वि
 ष्टं कृद्वा जुह्वहरणांतं कृत्वा दधिसक्तून प्राशनीयुः॥ आचम्य॥
 दधिका व्या इत्यस्य वामदेवो दधिका वानुष्टुप्॥ दधि०॥
 ॐ दधिका० रिषत्स्वाहा॥ आचम्य॥ यज्ञोपवीतमिति मे
 नस्य परब्रह्म परमात्मानिष्टुप्॥ श्रोतस्मार्तकर्मनुष्ठान
 सिध्यर्थं यज्ञोपवीतहोमे वि० ॐ यज्ञोपवीतं० जस्वाहा॥ प
 रमात्मना येदं॥ ब्रह्म जज्ञानं कुरु॥ इदं विष्णु० कद्रुद्राय०
 उदुत्यं॥ वेदं रंभणतः पूर्वसक्तु प्राशनतः परं॥ नवान्यज्ञो

सं०
 ॥२७॥

पवीतानि हुत्वा दत्वा च धारयेत्॥ इति शौनकोक्ते॥ यज्ञो
 पवीतधारणं कृत्वा॥ आचम्य॥ आपो हि ह्येतिति सृभिः ३
 हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकायास्तजानः कश्यपो यास्वि
 दः॥ अग्निं यागमं वधिरे विरूपास्तान आपः ३ स्यो
 ना भवंतु॥ यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृतं ज
 वपश्यं जनानां॥ मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्तान आपः
 ३ स्यो ना भवंतु॥ यासां देवा दिविकृण्वंति भक्षं यां जंतरि
 स बहुधा भवंति॥ याः पृथिवी पयसां दंति शुक्रास्तान आपः
 ३ स्यो ना भवंतु॥ शिवेन माचक्षुषा पश्यतापः शिवयात
 नुवोपस्पृशत त्वचं मे॥ सर्वा ३ अग्नी ३ रक्षत इहो देवो मयि

उ. प्रयो.
॥२८॥

वर्चो बलमोजो निधत्त ॥ पवमानः सवर्चनः ॥ पवित्रेण वि
वर्षणिः ॥ यः पोता स पुनातुना ॥ पुनंतु मां देवजनाः ॥ पुनंतु
मनवो धिया ॥ पुनंतु विश्वजायवः ॥ जातवेदः पवित्रवत् ॥
पवित्रेण पुनाहिमा ॥ शुक्रेण देवदीद्यत् ॥ अग्नेकृत्वाकृतू
रनु ॥ यत्ते पवित्रमर्चिर्वि ॥ अग्ने विततमतरा ॥ ब्रह्मतेन
पुनीमहे ॥ उभाभ्यां देवसहितः ॥ पवित्रेण सेवेन च ॥ इदं ब्र
ह्म पुनीमहे ॥ वैश्वदेवी पुनती देव्या गाता ॥ यस्यैव ईक्षिः
स्तनुवो वीतपृष्ठाः ॥ तयामदंतसधमाद्येषु ॥ वयं स्यामप
तयोर्यीणां ॥ २ ॥ वैश्वनरो रश्मिभिर्मपुनातु ॥ वातः प्रा
णेनेषिरोमयोभूः ॥ द्यावापृथिवीपयसापयोभिः ॥ ३ ॥

रां.
॥२८॥

तावरीयक्षित्येमापुनीतां ॥ बृहद्भिः सवितः स्तृभिः ॥
वर्षिष्टे देवमन्मभिः ॥ अग्नेदसैः पुनाहिमा ॥ येन देवाः
अपुनत ॥ येनादपो दिव्यंकराः ॥ येन दिव्येन ब्रह्मणा ॥
३ ॥ इदं ब्रह्म पुनीमहे ॥ यः पावमानी रध्येति ॥ ऋषिभिः
संभृतं रसं ॥ सर्वं स पूतमश्नाति ॥ स्वदितं मानरिष्व
ना ॥ पावमानीर्यो अध्येति ॥ ऋषिभिः संभृतं रसतस्मै
सरस्वती दुहे ॥ क्षीरं सर्पिर्मभूदकं ॥ पावमानीः स्वस्त्यय
नीः ॥ स्रुदुधा हि पयस्वतीः ॥ ऋषिभिः संभृतोरसः ॥ ब्राह्म
णेष्वमृतं हितं ॥ पावमानीर्दिशंतुनः ॥ दमं लोकमथोज
मुं ॥ कामां त्समर्धयंतुनः ॥ देवैर्देवीः समाहिताः ॥ पावमा

उ. प्रथो.
॥२९॥

नीः स्वस्त्ययनीः। सुदुचाहिपयस्वतीः। ऋषिभिः संभू-
तोरसः। ब्राह्मणेष्वात्मनः हितं। ५। येन देवाः पवित्रेण।
आत्मानं पुनरेतस्य। तेन सहस्रधारिणः। पावमान्यः पु-
नंतुमां। प्राजापत्यं पवित्रं। शतोद्यामं हिरण्यमयं। तेन ब्र-
ह्मविशो वयं॥ पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सहमापु-
नातु। सोमः स्वस्त्यावरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणा-
भिः पुनातु माजति वेदामूर्जयंत्या पुनातु। ॐ कारं प्रथं
अग्निं द्वितीं। नागां तृतीं। सोमं चतुर्थं। पितॄन्पंचमं। प्र-
जापतिं षष्ठमं। वायं सप्तमं। सूर्यं जष्टमं। विश्वान् देवा-
नूनवमं तंतौ न्यसामि॥ भूरग्निं च पृथिवीं च मां च॥ त्रीं

रां.
॥२९॥

श्रुल्लोकां त्सवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वासादयतु। तथा
देवतयांगिरसश्च वासिह। भुवो वायं चान्नरिसंचमां
च। त्रींश्च० स्वरादित्यं च दिवं च मां च॥ त्रिंश्च० भूर्भु-
वः सुवश्चंद्रमसंचमां च। त्रींश्च० उद्० त्रिः स्ताडयेत्॥
यज्ञोपवीतमिति मंत्रस्य हिरण्यगर्भः प्रजापतिः स्त्रिष्टु-
प्॥ श्रौतस्मार्थकर्मनुष्ठानसिद्ध्यर्थं यज्ञोपवीतधार-
णे विनियोगः॥ यज्ञोपवीतं॥ यज्ञोपवीतं यदि जीर्णं वं-
तं आयुष्यमग्न्यं प्रति मुंचशुभ्रं॥ वेदांतं नित्यं परब्रह्म स-
त्यं यज्ञोपवीतं विसृजस्तु तेजः॥ पृथिवीति मंत्रं॥ तेनैव
मंत्रेण ततः परिस्तरणामधस्तादंजलिस्थानं कुशानंद

उ. प्रयो. क्षिणकदौ निवेश्य ॥ उपाकृता वैवेदाः ॥ प्रायश्चित्तादि
 ॥३०॥ होमशेषं समाप्य ॥ वेदैः प्रीत्यर्थं ब्राह्मणान् भोजयेत् ॥
 इत्थं पाकर्म प्रयोगः ॥ ॥ नूतन ब्रह्मचारिणो वि-
 शेषः ॥ अथ ब्रह्मचारिणो वेदग्रहणसिद्धिद्वारा श्रीप-
 रमेश्वरप्रीत्यर्थं उपाकर्माख्यं कर्म करिष्ये ॥ गणपति
 पूजनं पुण्याहवचनं नारायणं मातृका पूजनं कृत्वा य-
 ज्ञोपवीतधारणं तेन चानिकरि सूत्रकौपीनवस्त्रमेव
 कादंडजिनानि धारयेदिति पुराणानि विसृज्य ॥ इति
 ब्रह्मचारी वेदग्रहणं ॥ अथ सभा दीपदानं ॥ समुप-
 श्रितिमम इह जन्मनि जन्मजन्मान्तरे दीर्घायुः सुपुत्रः

रां-
 ॥३०॥

श्रीसौभाग्यं न वैधव्यादी सदीपोक्तं अनेकफलावाप्तिका-
 माहं श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीत्यर्थं ब्राह्मणाय सभादीप-
 दानं च करिष्ये ॥ मोदीपब्रह्मरूपस्त्वं ज्योतिषां प्रभुरव्य-
 यं ॥ आरोग्यं देहि पुत्रांश्च अवेधव्यं प्रयच्छ मे ॥ १ ॥ आ-
 वणे मास्यपाकर्मण्यारब्धे विप्रमंदिरे ॥ ब्रीहितं दुर्लपि-
 त्स्य किंचित्पंकजनिर्मितं ॥ २ ॥ घृतवर्तिभिसंयुक्तं
 विमलं कांस्यभाजने ॥ सपात्रतंडुलप्रस्थं पूरितं सुप्र-
 तिष्ठितं ॥ ३ ॥ अवैधव्यं सुपुत्रत्वं दीर्घायुः श्रीसुखा-
 न्नये ॥ सभादीपप्रदास्ये हंतुभ्यं विप्रसदक्षिणां ॥ ४ ॥ ब्रह्मा-
 विष्णुमहेशांश्च प्रीयतां दीपदानतः ॥ ममाभिरुपदास्यं

उ-प्रयो-
॥३१॥

तुमवेस्मिन्नामवांतरे ॥५॥ सर्वकामप्रदानं दीपरा-
नप्रयोचितः ॥ श्रावण्यांश्रवणेऋक्षेसभायामग्निसन्नि-
धौ ॥ सभादीपप्रदानेनमतः शान्तिं प्रयच्छमे ॥ ६ ॥ देव-
स्यत्वे ॥ जनेन सभादीपदानेन लक्ष्मीनारायणः प्रीय-
तां ॥ प्रीतो भवतु ॥ ॥ इत्थत्सर्जनप्रयोगसमाप्तः
॥ ॥ नत्रकार्तव्याकर्तव्यविचारः ॥ तत्रेदं गृह्य-
सूत्रं ॥ अथातो ध्यायोपाकरणमोषधीनां प्रादुर्भावेऽश्र-
वणेन श्रावणस्य पंचम्यां हस्तेन वा इति ॥ अत्र कालत्र-
यमुक्तं ॥ श्रावणमासस्य श्रवणे कार्यं तथा च कारिका ॥
श्रावणस्योषधयस्तस्मिन् मासेन प्रभवन्ति चेत् ॥ तदाभा

रां-
॥३१॥

इपदेमासि श्रवणेन करोदिति ॥ तथा च स्मृत्यर्थ-
सारे ॥ नमः श्रावणयोर्वर्षीत्युपाकर्मयथाविधिः
॥ वेदरंभप्रकुर्वीतत्यन्यथा दोषा भवेत् ॥ मासद्व-
येऽपि उपाकर्म ॥ कालालाभतथा षाढे मासे कार्या-
हसत्यव्रतः ॥ यदि मासद्वये न स्यादपि ध्याते विनाय-
कः ॥ बह्वृचाश्रावणे कुर्युर्हस्तर्षो कर्कटे रवौ ॥ अंगि-
रा अपि ॥ सिंहे रवौ श्रावणे तु कन्यायां षाढ्यादिके ॥
आषाढे कर्कटे वापि वेदरंभं द्विजातयः ॥ अत्र बृह-
स्पतिर्वा विशेष उक्तः ॥ नर्मदोत्तरभागे तु कर्तव्यं सि-
ंहकृतके ॥ कर्कटे संस्थिते भाना उपाकर्म तु दक्षिणद

प्रयो-
॥३२॥

णहो

तिः॥ निगमौ॥ आवण्यां प्रोक्ष्य पद्यां वा प्रतिपत्य न्मु-
हुर्तकैः॥ विधिस्थावंदसां तत्रोपाकर्मोत्सर्जनं चरेत्॥
अपरं च आवणी पौर्णमासी तु संगवात्परतो यदि॥ त-
दैवोदयिका आत्थानाय होदयकिं च चित्॥ अहसं
क्रांतिरहिताश्रुतिपर्वपराक्रमात्॥ परविद्धा उपा-
देयाऋग्यजुः सामशाश्वभिः॥ उपाकर्मणीति॥ पू-
र्वोक्तैर्मपि श्रुतेः॥ उपाकर्मणि पूर्वाण्डे कुर्यादिति
सामगैः॥ अपराण्डे कार्ये॥ तथा च स्मर्यते॥ शुक्ल-
पक्षे तु हस्ते न उपाकर्मपराण्डिकी॥ रिति देवतः॥
उपाकर्मोत्सर्जने च वानस्थानाथप्यते॥ धारणाध्य-

रां-
॥३२॥

यनगवानटहाणात्॥ पर्वण्योदयिके कुर्युः॥ आ-
वणीतैतिरीयकः॥ बद्ध्वा आवणे कुर्युः संग्रहसं-
क्रांतिवर्जिते इति॥ यदुक्तं तत्रैव व्यवस्थागर्गः अर्थ-
रात्रादधस्ताच्चैत्संक्रांतिग्रहणं भवेत्॥ उपाकर्मनक-
र्तव्यं परतश्चैत्रहोषभाक्॥ धनिष्ठासंयुतं विष्णुसूर्य-
ग्रात्य॥ घटिकाद्वयमिति॥ अत्र मदनपारिजातायां घ-
ट॥ घटिकान्मको योगृहीतोस्ति॥ आवणे न तु कर्म उत-
राधायां संयतं॥ संवत्सरकृतो ध्यायस्तस्मिन् देवनस्थ-
ति॥ वाजसनेयकानिका आवणी पौर्णमासी च संगवस-
म्बदा भवेत्॥ ब्रह्मचारिणां स्मृतिसारसमुच्यते॥ यज्ञो-

प्रयो.
॥३३॥

पवीतकर्तव्यं श्रावणे गुरुशुक्रयोः ॥ मोक्षयापि वार्ध
के बाल्ये नित्यं वक्तुं चोदितं ॥ गुरुभार्गवयोर्मोक्षयो
बाल्ये वार्षिकं केपि वा ॥ यथाधिमाससंर्पमलमासा स
दिषु द्विजैः ॥ अथ मोक्षकविर्न स्यात् कृतकर्मविना
शक्तः ॥ आचार्यः कार्यमभ्यदयं श्राद्धं श्रोते स्मार्तं
च कर्मणा ॥ कारिका ॥ कर्मद्वयमिदं केचिन्नोक्तिका
ग्नौ प्रकुर्वित ॥ ॥ इति प्रयोगः ॥ ॥ ॥
॥४४॥ ॥४५॥ ॥४६॥ ॥४७॥ ॥४८॥
यादृ संपुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया ॥ यद्विष्णु
द्वमशुद्धं वाममक्षौषो न लिप्यते ॥ १ ॥ श्री कृष्णाय

॥३३॥

णमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ उत्सर्जन समाप्ताः ॥ श्री ॥